

گورکملی آذربایجان پداقوقی  
میرزه جبار عسگرزاده باغچهبان  
و آنا دیلیمیزده یاراتدیغی بدیعی اثرلردن اورنکلر



(1885 - 1966) - (1264 - 1345)

«باغچهبان» لقبی ایله تائینمیش اولان میرزه جبار عسگرزاده آذربایجانین، بوتون قافقاز و ایرانین بویوک هومانیت، ادلیم پداقوق و ایجتیماع خادیملریندن بیری دیر. او اوز مدنی فعالیتینی قافقازدا، سیاسی- ساتیریک درگیلرین موخبیری و یازیچیسی کیمی باشلاییدیر. عومرو بویو اوشاقلارین حقلری اوچون، خصوصیله «دیلسیزلر و ساغیرلارین» (لاللار و کارلارین) تعلیم- تربیهسی اوغروندا چالیشب و موباریزه اندیدیدیر. جبار باغچهبان، تبریزشهرینده، ایرانین بیرینجی «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبینه قوروب و ایلك اوشاق باغچاسینی آچیدیدیر. او، ایراندا اوشاق تاماشالاری و کیتابلارینین ایلکین مؤلیفی، ناشیری و رساملارینداندیر. اونون ابداع انتدیگی یئنی تعلیم اوصولو ترکیب منتودو آدلانیبدیر. او اثرلرینی تورکجه و فارسجا یازیدیدیر. جبار باغچهبان قادینلارین آزادلیق حرکتینین گلشیمهسی یولوندا بویوک آددیملار آتیدیدیر. تبریزده، معلملری حیمایه ائتمه جمعیتی و تناتر جمعیتینی قورماقلا، معلملرین و عومومیتله کوتلهنین حقلری اوغروندا کؤکلؤ موباریزه آپاریب و اولدوقجا امک قویودور. آزادلیق جبههسینین اعضاسیندان اولان «زبان» (دیل) ادلی قاباقجیل، سیاسی- پداقوژیک و تنقیدی درگینی تهراندا نشر اندیدیدیر و معلملرین البیرلیگی یولوندا چالیشیدیدیر. درگیده گونون ایجتیماعی- سیاسی چتینلیکلرینی آچیب- آرایا قویوب، دیکتاتورلوق و موستملکهچیلیک عنیهینه کسگین چیخیش اندیدیدیر.

- 1- قافقاز: گنجلیک دؤنمی / ژورنالستیک چالیشمالار
- 2- ایجتیماعی- مدنی موباریزه / دوستاق
- 3- ایران- جنوبی آذربایجان: مرنده معلملیک / ترکیبی تعلیم منتودو / ایراندا ایلك اوشاق تاماشالاری
- 4- تبریز: ایراندا ایلك قاریشیق مکتب و اوشاق باغچاسی / تناتر و تاماشالار/ قادینلارین تعلیمی اوغروندا
- 5- ایجتیماعی- مدنی درنگلرین قورماسی
- 6- حاکیمیتین اریتمه سیاستی / قارشیدورمالار / ایرانین بیرینجی «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبی
- 7- شیراز: اوشاق باغچاسی و تاماشالار
- 8- تهران: «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبی / یاردیمچی جیهازلار اختیراع انتمک
- 9- «زبان» (دیل) و «بهار کودکان» (اوشاقلارین یازی) درگیلری
- 10- «دیلسیزلر و ساغیرلار»ین تحصیل پروقرامی، اوچاغی، معلم بنجرمه کیلاس لاری / کودتا / دوستاق / تورکیه سفری
- 11- سون دؤنملر
- 12- جبار عسگرزاده باغچهبانین بدیعی یارادیجیلیغی
- 13- سون آنلاریندا
- 14- قنیدلر
- 15- میرزه جبار (عسگرزاده) باغچهبان حقیقده دگرلی قاینالار، فایدالی باغلانتیلر
- 16- آذربایجان تورکجه سینده یازدیغی اثرلریندن اورنکلر
- 17- نمونه آثار به زبان فارسی

قافقاز: گنجلیک دؤنمی / ژورنالستیک چالیشمالار

جبار باغچهبان اوز حیاتیندان بئله یازیدیدیر: «من 1264 (1885)- جو ایله ایراندا آنادان اولموشام. بابام «رضا»، تبریزلی ایدی و آتام «عسگر» ایراندا قنادلیق و معمارلیق ایله یاشایاردی.» «آتامین آدی بنؤوشه ایدی. آتام دا هامی کیمی اونو سایی اوزوندن کلبه بنؤوشه خانیم سلسلهسید. یازیب اوخوماق بیلمه دیگینه باخمایاراق آیدین و گوزو آچیق بیر قادین ایدی...» «تحصیلاتیمی قدیمی اوصول اوزره، مچیدلرده (موللاخانالاردا) آلمیشام.» «شئخ علی اکبر ادلی بیر موللا، آتامی ایناندیرمیشدی کی، یئنی آچیلان دؤولت مکتبلرینه گنده رسم دیدن دؤنه جگم. بونا گوره اونون موللاخاناسینا گنتملی اولدوم...» «15 یاشیندا ایکن یوخسوللوق اوزوندن تحصیلی بوراخمالی اولوب و آتامین پنشه سینده چالیشماقلا گنجینمیشم.» (1)

موللاخانایا گئدن زامان «... مولا «طلب العلم فریضة علی کل مسلم و مسلمات» بین معناسینی دئیئنده ، قیزلارین مکتبه گئتمهملری و آنام ایله باجیمین درس اوخومادیقلارینین سببینی اوندان سوروشدوم. اوستادین دئیگینه گوره «قادینلارا عاید اولان علمدن سوز گئندده، قورآن علمی نظرده توتولور، اوزو ده یوسیف سورھسینی اوخوماق شرطیله. چونکی قادینین روحو فسادا ساری مئیل اندندیر...» اونون فیکرینجه قادینا علم اؤگرنمک گرکمه میشدیر، حتا قورآن بین یوسیف سورھسینه ده باخامالمیشدیر...» (1)

اوشاقلارین و قادینلارین تعلیم-تربیه سینه چوخ اهمیت وئرن میرزه جبار عسگرزاده ، گنجلیگیندن اونلارا درس وئرمگه باشلامیشدیر. یاشادیغی دؤورون آغیر مذهبی شرایطینه و خطرلرینه باخمایاراق گیزلیجه قیزلارا ائوده درس وئریب، بوتون عؤمر و بویوجا اونلارین حقلرینی مودافیعه ائتمیشدیر.

اونون ژورنالیستیک فعالیتی، «قافقاز» قزنتی نین موخبیرلیگی ایله باشلانمیشدیر. «موللا نصرالدین» مجموعہسی نین امکداشی اولوب، قافقازدا تورکجه چاپ اولونان درگی لرین موخبیری و یازچیسی کیمی چالیشمیشدیر. (13)

## ایجتیماعی- مدنی موباریزه / دوستاق

میرزه جبار عسگرزاده (1905) 1284 - جو ایلهده ایرواندا، ایجتیماعی موباریزهده ایشتراک ائتمه سینه گوره، چار (تزار) رژیمی نین کؤروکلهدیگی دینی و اتنیک چاخناشلارین (اثرمنی- موسلمان داوالاری) جریانیندا بیر نچه آی دوستاق اولونوبدور. دوستاقدا اولارکن ژلاتین چاپی وسابیطی نین زیندانا گئیریلمه سینی زنجیرداشی نین یاردیمی ایله تشکیل ائدرک، گیزلیجه «ملا نهیب» و «ملا باشی» هفته لیک درگی لرینی نشر اندیرمیش. درگی لرین یازی لارینی اوزو یازیب رسم لرینی ده اوزو چکیرمیش. درگی لری ساتیش اوچون دوستاقدان دیشاری یا چبخاران ایسه اونون زنجیرداشی و حبس یولداشی ایدی. سیاسی محبوس وارتان ایله آپاردیغی دانشیق لار، تارتیشمالار و دوستاقلیق دؤورو اونون گله جک ایجتیماعی حیاتیندا و گؤروش لرینده درین ایزلر بوراخمیشدیر. زینداندان قورتولدوقدان سونرا حیاتی نی انسانلیغا و باریشا حصر اندیب، بو یولدا وار گوجو ایله مدنی و ایجتیماعی فعالیتیه باشلامیشدیر. (1) بو دؤنمده داشناکلارلا موباریزه ائتمک اوچون «مدافع مظلومان» جمعیتینی قورموشدور. (6)

اونون اوشاقلار اوچون یازدیغی ایلك اثرلری «قیزیللی یاپراق» و «بایرامچیلیق» ادلی منظوم حکایه لر ایدی. بو ایکی اثر (1913) 1292- جی ایلهده «عاجز» تخلصو ایله ایروان شهرینده (2) کولتورا مطبعه سینده چاپ اولونوبدور. (11) (باخ: اورنکلر)



## İrəvan 1914 (1293)

میرزه جبار، (1914) 1293- جی ایلهده ایروان شهرینده بیرینجی دفعه اولاراق، ایلك تورک دیللی مطبوعات اورقانی، «لک لک» (12- 11-2) ادلی درگینی نشر ائدیبدیر. «لک لک» هفته لیک دلی، اوسلوبو، ایفاده طرز، اوندان وئرلن بدیعی یازی لار، شعر و فیلیه تونلارین حیات حقیقت لرینه اساسلانمادی اونون اوخوجولاری نین مارق دایره سی نین گئنیشلنمه سینده اؤنملی رول اوینامیشدیر. «موللا نصرالدین» یولو ایله گئدن «لک لک» ین خلق قارشیسینداکی خیدمت لرین نین تاریخی اهمیتیندن، ایجتیماعی-سیاسی ماهیتیندن صؤحبت آچان زاهد اکبروفون فیکرینجه «لک لک» نشر اولوندوغو مودتده آذربایجان ایجتیماعی-سیاسی و ادبی دوشونجه سی نین اینکیشافینا معین کؤمک گؤسترمیش، آزادلیق، ترقی و دموکراتیا ایدئیا لارینا خیدمت ائتمیشدیر. (10)

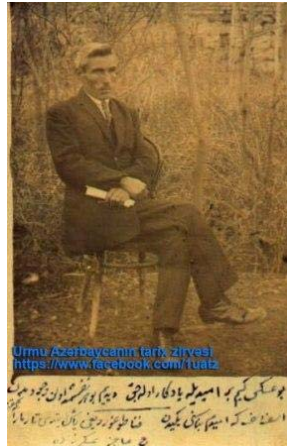
«بو مجموعہده ایجتیماعی برابر سیزلیکلرین موجود وضعیت، تنقید اولونان کیملیگیندن، نهچی لیگیندن آسیلی اولمایاراق تنقید هدفینده اولموشدور. یئنی تیپلی معاریف و مدنیت اوغروندا موباریزه ژورنالین اساس غایه لریندن بیری اولموشدور. بورادا اؤز لیکله معاریف مسالهلری: یئنی اصول لو مکتبلرده تعلیم و تربیه مئتودلاری نین تطبیقی، طلبه لرین یاخشی اوخوماسی، سویداشلاری نین معاریف لنمه سی یولوندا لیندن گلنی اسیرگه مه مگه سووق ائتمک کیمی مسالهلر اؤز عکسینی تاپمیشدیر.» (11)

بیرینجی دونیا ساواشی دؤنمینده، داشناکلارین تورتدیگی دهشتلی حادیه لر زامانی مین لرله سویداشی کیمی جبار عسگرزاده ایروانی ترک ائتمه لی اولوب، تورکیه یه کؤچموشدور. تورکیه نین ایغیر شهرینده اؤنجه تحویلدار و سونرا اورانین والی سی (فرماندار) کیمی ایشله میشدیر. ساواشین سونلاریندا ایروانا قایتمالی اولوب، حیات یولداشی صفیه خانیم میربابایی ایله بیرلیکده «نوراشین» کندینده

اوشاق لار اوچون بیر قاریشیق مکتب قورموشدور. آما گرگین لیکلر اوزوندن بو ایشی دوام ائتدیر هیلمه میشلر. اوزون سورن آغیر خسته لیک (حصبه) و یوخسوللوق اونلاری عایله لیکله آیاقدان سالمیشدیر. دوزولمز قیزدیرما ایچینده باش گوتوروب چوللره اوز قویموش جبارین آیاقلارینی سویوق آریب قارلتمیشدیر. قطعی اولمدن قورتارماقدان اوترو، آیاق بارماقلارینی کسمه لی اولموشلار.



Təbriz 1925 (1304)



Aciz Əsgərzadə təxəllüsü  
1925 (1304)



Təbriz 1925  
(1304)



Təbriz 1924 (1303)

ایران- جنوبی آذربایجان: مرنده معلم لیک / ترکیبی تعلیم منتودو / ایراندایک اوشاق تاماشالاری

والدین لارینی ایتمه سی، قیتلیق، یولوخوجو خسته لیکلر، گرگین لیک و چاتیشمالارین شیدتلمه سی ایله، (1919) 1298 - جی ایله اوتوز دورد یاشیندا ایکن عایله سی ایله بیرلیکده چوخلو تهلوکهلر باشدان سوواراق، خسته ایکن، ایرانا- جنوبی آذربایجانا، کوموشلر. باغچه بان ایش دالینجا چوخ گزدیکدن سونرا، نهایتده مرندين «تجدد» فیرقه سی نین باشچی سی میرزا آقاخان مکافاتین یاریمی ایله «احمدیه» مکتبینه بیرنجی صینیف (کلاس) معلیمی اولراق ایشه باشلامیشدیر. مکافاتین تشویقی ایله ایراندایازدیغی ایلیک اثری، «خورخور» آدلی اوشاق تاماشاسینی تورکجه یازیب «احمدیه» نین شاگیردلری اوچون مکتبین حیطینده ایجرا ائتمیشدیر. (2)

باغچه بانین تعلیم تربیه ساحه سینده اوزونه مخصوص منتودو وار ایدی ( ترکیب منتودو آدیله تانینماقدیر) شاگیردلرین ساغلاملیغی یولوندا اورکدن و تمناسیز امک قویوردو. بو زمان ایراندایک، یولوخوجو باش و گوز خسته لیکلری اوشاق لار آراسیندا چوخ یاقین ایدی. او مالی یاردم بیغماقلا درمان آلیب و اوز الی ایله اونلارین باشینی یویوب و درمان یاخیردی. سونرالار تبریزده، شیرازدا و تهراندا دا بئله ائدیرمیش. او دؤنمه، شیدت ایشلمک تعلیم- تربیه ساحه سی نین قاچینیلماز منتودلاریندان ساییلیردی. باغچه بان «اتی سیزین، سومگو بیزیم» کیمی ایفاده لره اویماعی جینایت سانیردی و اونون ترسینه اولاراق یئنی منتودلار ایشلیردی. اورک یاندیرماق و محبت ایله باشا سالماعی دوزگون یول بیلیردی. اوشاق لار اوچون اوز جیبیندن قلم- کاغذ آلیب و اونلارا رساملیق اؤگریدیردی. او، ایلیک دفعه اولاراق اوشاق لارین تعلیمینده تاماشادان ایستفاده ائدیپ، مکتبه ایدمان اوچون واخت آبییرمیشدی. او، شاگیردلرله اؤگرنمگه سئوگی اویاتمیشدی. بو یولدا اولمازین چتین لیکلره و مانع لره سینه گرمه لی، قارایاخمالارا و کیچیلتمه لره تاب کتیرمهلی اولموشدو. یورولمادان آپاردیغی موباریزه اولدوقجا او غورلو ایدی. اؤنجه کی ایللرده ایمتحانلارین عهده سیندن گله بیلمه یین اوشاقلارین تحصیل ایشینده سورعتله ایره لی گنتمه لری قاباریقجاسینا گوزه چارپیردی.

باغچه بان، مرندين امک قدری بیلن ماعاریفچیلری و اهالیسی نین درین حورمتینی و آقیشینی قازانمیشدیسدا، گنریچی قوملرین قارشیدورمالارینا دؤزمه لی اولموشدور. اوزو بئله یازمیشدیر: (1920) - 1299-جو ایله « قیز مکتبی اچماق اوچون جاواز آلمیشدیم. مکتبی آچاندا لاپدان شهرین سوزو کئچرلی، قافاسی قارا بیرموللاسی نین قورغوسونا آدانمیش تعصوبلی بازار اهلی باشیما تۆکولوب مرندين قوچولاریندان گؤندرملکه جانیمقا قصد ائتدیلر و مکتبین اچیلماسی نین قاباغینی آدیلا... (1) او ایله، [(1920) - 1299- کودتا ایلی] اولدوقجا آجی حادیه لرین یولونو چکیردی. او ایله خیابانی شهید اولدو، (تقی) رفعت اوزونو اولدوردو و آزادلیق سئور اینسان لارین تیفاغی داغیلیمیش اولدو...» (1)

تبریز و شیرازین ماعاریف ایدارملری نین رییس لری (ذکا الدوله دیباج، ابولقاسم فیوضات\*)، باغچهبانین باشاراجیگی و اوستالیغینی اثبایدی، اونون یئنی تعلیم متودو (ترکیب متودو آدلانیش) و ایجرا انتدیگی اوشاق تاماشالاری ایله یاخیندان تانیش اولماقدان اوترو، (1920) 1299- جو ایله باغچهبانلی تبریزه چاغیردیلا. او تبریزه چاتاندا آزادیستان دولتی نین باشچیسی، شیخ محمد خیابانی اولدورولموش و حرکات یاتیریلماقدا ایدی. حرکات قوشولان لار، او جومله دن اونو تبریزه چاغیران لار ایشدن چیخاریلیب و یا خود گیزلنمیشدی. شهرده بویوک دکیشیک لیکلر آباریلیدی، ایجتیماعی- سیاسی گرگینلیک حؤکم سوروردو. اونون دا گلهجگی بللی دئییلدی. بیر سوره دیدرگینلیک و ایشسیز لیکدن سونرا اسکی دوستو، آدلم و یورولماز موباریز میرزا قافارخان سیاهپوش\* (زونوزی) اونو آذربایجانین گورکملی آزادلیق سئور و دموکرات اینقیلابچیسی میرزا نوراوللاه خان یئکانی\* ایله گوروشدورموشدور. یئکانی ماعاریف ایدارمه سیله یاخیندان تانیش ایدی و باغچهبانین اورا گنتمه سینی دوزگون بیلیمه ییب و اونو یئکانداکی مکتبه معلم چیلایگه گوندرمک ایستهمیشدی. باغچهبان، قافارخان سیاهپوشون چالیشمالاری نتیجه سینده ماعاریف رییس محمدعلی تربیت (تانیمیش مدنیت خادیمی) ایله گوروشوب دانیشاندان سونرا، تبریزده «دانش» ادلی مکتبین بیرینجی صینیفینده معلم چیلایگ ائتمگه باشلامیشدیر. تبریزین ماعاریف ایدارمه سی میرزه جبارین تدریس اوصولونو بگنیب، کیچیک اوشاق لارین تعلیم- تربیه سی ساحه سینده اونون تجروبه سیندن ایستیفاده ائدیردی. (1)

(1923) 1302- جی ایله ابولقاسم فیوضات آذربایجانین ماعاریف رییس اولاندان سونرا باغچهبانا اوشاق باغچاسی آچماسینی تکلیف ائتمیشدیر. او گونلرده یالنیز دینی آرنیلق لارا عاید بیر اوشاق باغچاسی وار ایدی. باغچهبان، ایرانین ماعاریف ناظیر لیگینده باش مودیر ایشله ین آشیری فارس میلتچیسی دوکتور محسنی نین و باشقا گنریچی گوجلرین داش آتمالاری و قارشیدورمالارینا باخمایراق، (1924) 1303- جو ایله تبریزده مقصودیه محله سی نین انجمن کوچه سینده، ایرانین ایلك اوشاق باغچاسینی (کودکستان- «باغچه اطفال» ادیله)، بیرینجی قاریشیق قیز- اوغلان (مختلط) مکتبی اولراق، قورابیلیمیشدیر. او دؤنمه قاریشیق مکتب آچماق ایرملی یه آتیلیمیش چوخ بویوک بیر آدیم و بئینه سیغماز بیر ایش ایدی، هانسی کی، بیر چوخلاری اوغلان لارین دا مکتبه گنتمه سینه کونول وئر مه ییردی. باغچایا گلن اوشاق لاردان بیر نجه سی دیلسیز و ساغیر ایدیلر و اونا گوره باشقا مکتبلرین قاپیسی اوزلرینه باغلی ایدی.

باغچهبان تبریزده اولان زامان اوشاق لارین تاماشا ادبیاتی نین تملینی قویوبدور. تاماشالار یازیب صحنه یه چیخارتماق، سورود اوخوماق، اوشاق لارا ناغیل دنمک، گزینتی یه آپارماق و ایدمان اوچون واخت آپیرماق، ایلك دفعه اونون طرفیندن مکتبلرده ایجرا اولونوبدور.

تاماشالاردا اوشاق لار اوزلری ده قاتیلیب و اکتیو رول اویناییردیلا. صحنه نی دوزلیدی- بزهمکده، تاماشادا ایشلنن پالتارلاری تیکمک و ماسکالاری قاییرماقدا حیات یولداشی صفیه خانیم اولدوقجا یاردیم ائدیردی. باغچهبان، یازدیگی اوشاق شعرلری و تاماشالارینا صفیه خانیمین یاردیمی و امکداشلیگی ایله موسیقی بستمه ییردی. بویوک قیزی تمینه خانیمین سؤیله دیگینه گوره آناسی، اوشاقلیغیندا تارچالماق اوغرندی و موسیقی ایله تانیشلیگی وار ایدی. (2) باغچهبان اونون یاردیمی و امکداشلیگی ایله قیزلارا مخصوص صینیفلرده درس وئرهمکده ده بویوک اوغورلار قازانمیشدیر. بو زامان لاردا، تبریزین آیدین لاریندان بیر نجه نفرینی امکداشلیغا چاغیریب و قادین لارین کیشیلر سویه سینده تعلیم تربیه آلا بیلمه سی اوچون «مکتب نسوان» ادلی قادین لارا مخصوص بیر مکتب آچماغا باش قوشموشدور. بو ایشدن اوترو بیر جمعیت یارتماغا دا چالیشمیشدیر. اما گنریچی قوملر و تعصوبکارلارین قارشیدورمالاری اوزوندن بو ایش باش توتابیلمه میس ایدی.



Təbrizdə uşaqların tamaşası  
1926 (1305)



Təbriz 1926 (1305)  
divarda uşaqların əl  
işləri



Təbriz, uşaq bağçası 1926 (1305)  
uşaqların əl işləri ilə

تبریزده اولان زامان «فداکار معلم» و «اثرکک خالا قیزی» ادلی تنقیدی تاماشالاری تورکجه و «الفبای آسان» ادلی درسلیگی فارسجا یازیبدیر. باغچهبانین اوغلو ثمین بگ اوز خاطرملرینده آناسی نین گنجلیکدن تئاتر ایله ماراقلانماسینی اونون اوز دینلندن بئله نقل ائدیبدیر:

« یئنی یئتمه‌لیک و گنجلیک دؤرونده، قافقازدا ایروان شهرینده یاشادیقدا اوزئیر حاجی‌بگوفون «مشهدی عیباده» اوپرتینده اوینامیشدیم. و اونون یازدیغی «آرشین مال‌آلان» اوپرتینی دفعه‌له گؤرموشدوم... تیریزده اولارکن یاشلی لار اوچون تورکجه ایکی تاماشا اثری یازمیشام...» (3)

### ایجتیماعی- مدنی درنکلرین قورماسی

باغچه‌بان (1925) 1304- جو ایله تیریزده «معلیم‌لر بیرلیگی» و «تئاتر» جمعیت‌لرینی (جمعیت اتفاق معلمین- جمعیت تئاتر) قورودور. خلق تریبه‌سی اوچون ان اؤنملی اوجاق‌لاردان بیرری اولان تئاتر ساحه‌سینده یورولمادان ایشله‌ییب مونتنظم صورتده تاماشالار (نمایش) وئرمله، ایجتیماعی چتین‌لیکلری ایشیق‌لاندیرماغا چالیشیدیر. او، «عیبرت گوزگوسو» (آئینه عبرت) ادلی تئاتر آکتیورلار هئیاتی‌نین اصلی عوضولریندن بیرری ایدی.

باغچه‌بان، اوشاق‌لارین چنشدیلی درس‌لری راحت‌جاسینا باشا دوشمه‌لریندن اوترو سمعی و بصری (انتشیمگه و گورمگه عاید) وسایط و جیهازلار دوزلدیردی، اونلارین صحیبه‌سی و ساغلاملیغی اوچون الیندن گلنی اسیرگه‌مه‌ییردی. تیریز اهالی‌سی‌نین بوتون طبقه‌لری- آیدین‌لاردان توتوموش کوتله‌سینه قدر اونا بؤیوک سئوگی بسلامیر، اونا آلفیشلا‌ییردی‌لار. او، کچیچک اوشاق‌لارین مکتبینی اوشاق باغچاسی و اونلارین تعلیم‌چی‌لرینی باغچه‌بان آدلاندیرماق ایسته‌ییردی، بوندان اوترو اوزونون سوی آدینی «باغچه‌بان» سئچمیشدیر.

اوزونون یازدیغینا گؤره، هئچ زامان سیاسی و حیزبی فعالیت‌لره باش قوشمامیشدیسدا، ایجتیماعی و مدنی فعالیت‌لری اوزوندن خلق ایجریسینده سئویلدی، بونا گؤره ده پولیس اونا شوبه‌لنیردی. آذربایجانین مدنیت خادیم‌لری و معاریف سئورلری اونون صداقتله و تمناسیز قوللوق ائتمه‌سینی گؤرور امگی‌نین قدرینی بیلیردی‌لر. بوندان اوترو، باغچه‌بان‌ی ایران شورا مجلیسی نوماینده‌لیگینه کاندید ائتمک ایسته‌میشدی‌لر. لاکین او مدنیت ساحه‌سینده فعالیت ائتمگی اوستون‌راق ساییب کاندید اولماغا بویون قویمامیشدیر. (1)

### حاکیمیتین اریتمه سیاستی / قارشیدورمالار / ایرانین بیرینجی «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبی

(1926) 1305- جی ایله دوکتور محسنی ادلی قاتی ابرتیجاچی و تانینمیش شونویست آذربایجانین معاریف رییس‌لیگینه گؤندریلمیشدی. باغچه‌بان اوز بیوقرافیسیندا بئله یازیدیر: «... اونون اکید فرمانی اوزره شاگیردلر، تعلیماتچی‌لار و مکتبه روجوع اندن‌لرله معاریف ایداره‌سی‌نین امکچی‌لری، هامیلیقجا بیر-بیرلریله فارس دیلینده دانیشمالی ایدیلر، یوخسا ایشدن چیخاریلاجاق ایدیلر. بونون چتینلیگی و عملده مومکون اولمادیغی بیر یانا قالسین، او، بو سؤز ایله بؤیوک بیر قؤومون حقیقی و تاریخی علاقیقینی دانیردی و آذربایجانلی‌لارین یوردسئورلیک حیسلرینی کچیلمکله اونلاری یارالاییردی. دوکتور محسنی‌نین آذربایجانلی‌لارلا ایلگیلی یاراماز داورانیشینی، تامایله هیتلرین یهودی‌لره قارشى یوروتدوگو داورانیشا بنزمتسم، بلکه ده یانلیش اولماسین... بو گنیش اولکهنین هانکی یانینا باخساق، اورادا یاشایان خلقین مین ایل‌لر اوزونوندان گلنه (غریزی) و طبیعی اولراق اوز دیلینه، دبینه و رسموتینا آلیشدیغینی آنلاماق اولار. گوج و قولدورلوق ایله، عادت‌لرینی و دیل‌لرینی اونلارا اونوتدورماق اولاسی بیر ایش دئییلدیر...» (1)

[دوکتور احمد محسنی عمادالدوله- معاریف ناظیری اولموشدور، (1876)- 1255- ده خوراساندا آنادان اولوب، تهران، لوندون و پاریسده تحصیل آلمیشدیر]

«... دوکتور محسنی ایشی اورایا دک گنیریب چیخارمیشدی کی، اونون یاراماز داورانیش‌لاریندن بنزیب، جان‌لاری بوغاز‌لارینا بیغشمیش اهالیدن بیر عیده‌سی اونون ائوینی دؤورله‌ییب داشا باسماقلا جانینا قصد ائتمیشدی‌لر. تیریزین والیسی اونون جانینی قوروماقدان اوترو بیر دسته سالدات گؤندرمه‌لی اولموشدور.» (1)

گونلرین بیرینده دوکتور محسنی، باغچه‌بان‌ی چاغیریب و اونون اوشاق‌لار اوچون تورکجه قوشدوغو شعرلرینه ایراد توتوموشدو. شعرلرین سیاسی مضمون داشیددیغینی وورغولامیشدی. اونا سورغو- سوآلا چکه‌رک «گوموش قفسلی بولبول» شعرینی قوشماقدان نه مقصد گوددوگونو، بولبولون کیم اولدوگونو، گوموش قفس ایله نه‌ی آنلاماغینی و گولوستانین شنلنمه‌سیندن نه آندیرماغینی سوروشموشدو. (شعرده دئییلیرمیش: بولبولون اؤتمه‌سینی سئودیم، اونا گولوستاندان آیدیریم، توتوب گوموش بیر قفسه سالدیم. چوخ کئچمهدن بولبول نفسدن دوشدو، من ده هوسیمی ایتیردیم. اونا بیلدیم قفس گوموشدن اولسا بئله، بولبول قفسی سئومز. قفس دوستاغیندا ساغلاماسینا قییمادیم، قاپیسینی آچدیم. بولبولوم قفسدن قورتاردی، سئوینجک جهجه ووروب اؤتهرک گولوستانی شنلندیردی.) باغچه‌بان، حیوان‌لارا نیسبت اوشاق‌لاردا محبت حیسنینی اویاتماق قصدیله قوشدوغو باشقا شعرلرینی محسنی‌یه خاطرلایتمیشدیر. (1) آنجاق اونا اینانیدیرا بیلمه‌دیکده، محسنی‌نین گزک دالیجا گزمه‌سینی باشا دوشموش ایدی.

دوکتور محسنی قاجاسینا داورنامقدان چکیمیردی. باغچهبان نچه واختدان سونرا، دیلسیز و ساغیرلارا (کارلار و لال لارا) مخصوص مکتب قورماق فیکرینی دوکتور محسنییه دانیشدیقا، او چوخ باشی سویوقلوقلا دئمیشدی: «بیزه، دیلسیزلر و ساغیرلار مکتبی لازیم دئییلدیر. دیلسیزلرین دیل لرنینی آچا بیلیمک باجاریغی واریندیرسا، گوجونو، اوشاق باغچاسیندا فارس دیلینی یاییلماسی اوزرینه قوی! بو، اوندان یئراقدیر. تورک جماعتی نین فارس دیلینی اؤگرنهسی بیزیم اوچون لال لارین دیلنمه سیندن واجیب راقدیر.» باغچهبان اونون جاوابیندا دئمیشدیر: «من قومار بازخانا آچماق ایسته میرم تا سیزدن ایجازه آلمالی اولام. من، یارین مکتبین کتبه سینینی یوخاری قالدیراجام، سیز ده دستور و نرسیز آشاغی انندیرلر.» (1) و قاپینی چیرپاراق اوتاقدان دیشاری یا چیخمشیدیر. نهایت، (1926) 1305- جی ایله چئشیدلی موخالیفتلره سینه گره رک تبریزین انجمن کوچه سینده، اوشاق لار باغچاسی نین یانیندا یئرلشن معروف انجمن عمارتینده ایرانین بیرینجی «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبینی قورا بیلیمشیدیر. آلتی آی سونرا، انجمن حیطینی دؤشه ییب تبریزین معاریف سئورلری، رسمی مقام لاری و خارجی کونسولخانالارین تمثیلچلری قارشیسیندا، باغچهبانین تعلیم و نردیگی اوچ اوشاق صحنه یه چیخمشیدیلار. اوگون دام- دیوار اوستونده و قونشولوقداکی آعاج لارین باشیندا بنله آدام قیملداییردی. ایگنه سالماغا یئر یوخ ایدی. خیابانی نین نطق ائتدیگی حیطده، هامی نین حیرتدن برلمیش گؤزلری اؤننده اوچ اوشاق یازی اوخویور، اونلارا (بارماق ایله گؤستر مکله) دیکته اولونانلاری تابلودا یازیردیلار. بنله ایگله جبار باغچهبان ایلك دفعه اولاراق ایراندا دیلسیزلر و ساغیرلار مکتبینی قویموش ایدی...

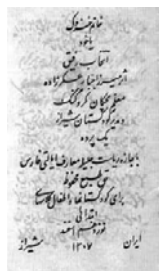
دوکتور محسنی، گیزلمه دن آچیق جاسینا اریتمه (آسیمیلاسیا) و اؤنجه دن ایشله نیلمیش فارسلاشیرما «سیاستینی» یورودوردو. دموکرات و آزادیخواه شخصیتلری معاریف ساحه سیندن اوزاقلاشدیرماق اوچون وار گوجونو ووروب، الیندن گلنی اسیرگه مه بیردی. باغچهبان دا، آشیری پان ایرانستین سونسوز کینه سینه توش گلن معلم لری اچری سینده ایدی. (1927) 1306- جی ایله دوکتور محسنی، سیاسی سببلر اوزوندن (4)، باغچهبانین آچدیغی «اوشاق باغچاسی» نین، پولونو کسب و باسقی آلتیندا اورانی باغلاتدیرمیشدیر و اوزه چیخارتمادان، اونون تهرانا گؤندریلمه سینینی دوزلمتمیش ایدی. باغچهبان پارلاق خدمت لرینه رغماً و کؤنلو ایسته مه میهرک تبریزی ترک ائتمگه مجبور اولموشدور. (2-6)

#### شیراز: اوشاق باغچاسی و تاماشالار

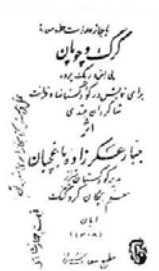
فارس ولایتی نین معاریف رئیسی، کؤهنه دوستو ابولقاسم فیوضات ماجرانی ائشیدجک، اونو شیرازدا اوشاق باغچاسی قورماغا چاغیرمیشدیر. تهراندا نظمیهدارسی یوبانماسینی گزک توتوب، اونون یولا چیخما (مسافرت) جاوازینا قول چکمه بیردی. اونو باشدا دولاندیریردی. باغچهبان اعتراض ائتدیگه دؤبولوب سؤیولموش و سرتیب درگاهی نین دستورو ایله نچه گون حبس ائدلمیشدی. (1-6) دوستاقدان قورتاردیقا چوخ چتین لیکلر چکندن سونرا اوزونو شیرازا یئتیرمیشدی. ایشی یوباتمادان هامان ایله [1306 (1927)] شیرازین اوشاق لار باغچاسینی قورموشدور. اوشاق لار اورادا، اویناماق، ایلمان ائتمک، شعر و سرود اوخوماق و رساملیق ایله بیرلیگه، تیکیش تیکمک، پالتار یوماق، توخوجولوق، بنالیق و ... کیمی ال ایش لرینی ده اؤگرنیردیلر. او شیرازدا دا پداقوژی، ادبیات و تئاتر ساحه سینده فعالیت لرینی دوام ائتدیریردی. اوشاق لارا یازدیغی تاماشا اثرلری «قورد ایله چوبان»، «خزوک خانیم» و س. (گرگ و چوپان، خانم خزوک...) دؤنه- دؤنه شیرازین «اوشاق باغچاسیندا» اجرا ائدلمیشدیر.



Şiraz 1928 (1307)



خزوک خانم



گرگ و چوپان



Şiraz 1932 (1311)

باغچهبان اوشاق لارین تعلیم- تربیه سی اوصولونو، آچیق لارکن بنله یازیدیر: «... اوشاق باغچاسی نین اؤزونه مخصوص اویون لاری، ناغیل، تاماشا، ماهنی، شعر... و قیساجا دئسک اؤزونه مخصوص مدنیتی واردیر. او زمان لار کیمسه نین بونلاردان خیری یوخ ایدی، دئمک اولار، بیلیکلی تعلیم- تربیه چی لر بنله، بونلاری دگر سیز، یئر سیز، پیس و مان (عاییب) بیلیردیلر... اوشاق تعلیم آلاکن، اوشاق اویون لاری و تاماشالاری نین یاردیمی ایله حیوان لارین دونیاسی ایله تانیش اولاییلر، دئمک، اوشاق، حیوان لاری یامسیلاماق، سس لرینی

و اویونلارینی چبخارتماقلا، اؤگر نیر. آما والیدئینلر بونلاری یارامازلیق، ادبسیزلیک و اخلاقدان اوزاق سانیردیلار. اونلار ایستهمیردیلر بالالاری ایت- پیشیک سسی چبخارتسینلار، و «زاد المعاد» دو عاسی اوخوماق یئرینه، «خزوک خانیم» ین بالا بولانمیش سیچان قویروغو ایله سورمه چکمهسی ناغیلینا قولاق آسینلار. « (1)

شیرازین ماعاریف سئورلری و مدنیت قوللوچولاری اونا مینتدار اولدوقلارینی بیلدیرمکن اؤترو شیرازین اوشاق باغچاسینا «باغچهبان» آدی وئرمیشدیلر.

### تهران: «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبی / یاردیمچی جبهازلار اختیراع انتمک

ننچه ایل شیرازاد ایشلهیندن سونرا، (1932) 1311 -جی ایله باغچهبان گیل تهرانا کؤچمهلی اولموشدولار. ثمینہ خانیم (باغچهبانین بویوک قیزی) بو حقه بنله یاز بیدیر: «آتم، تهراندا «...الوئریشلی شرایطین، مادی و معنوی یاردیمین اولمادیغی اوجوندان ایستهدیگی پداقوژیک و پسیکولوژیک آراشدیرمالار قورومونو یاراتماق فیکیریندن داشینیب یاشاییشینی تامین انتمک اوچون سیقارت قابیرما کارخاناسیندا ایشلمگه باشلامیشدیر.» (2)

ثمین بیگ (باغچهبانین اوغلو) آتاسی نین دیلیندن بنله یاز میشدیر: «... قافقازلی ماهاجیرلردن اولدوغوما گؤره پاسپورتوم ماهاجیرلیک پاسپورتو ایدی. اونا گؤره ده مکتب اچماغا جاواز آلا بیلمیردیم. دؤرد- بئش آی دیدر گینلیکن سونرا ایشیم بیر یئره چاتمادی و آماج لاریمین آردینی توتماق اوچون تهراندا دؤنوب قافقازا قاییتماق قرارینا گلدیم...» (3)

باغچهبان، جوخلو چالیشمالاردان سونرا، (1933) 1312 -جی ایله، قیرخ سککیز یاشیندا اولارکن تهرانین «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبینی - ایران یورتداشلیغینی آلاندان سونرا- قورا بیلیمشیدیر.



**Tehran 1928 (1317)**  
"Sağırlar və Dilsizlər" məktəbi



**Tehran 1929 (1318) yardımçısı**  
Səminə xanım ilə məktəbdə



**Tehran 1954 (1333)**

(1935) 1314 -جی ایله دیلسیزلر و ساغیرلارین ائشیده بیلمهسی اوچون دیشلرین و باش چاناغی نین واسیطه سیله سسلری، فیزیکی جهندن چاتیشمازلیغی اولان اوشاقلارا چاتدیران و سئزدیرن بیر جبهاز اختیراع انتمیشدیر .

اؤز دئدیگینه گؤره: «اون بئش یاشیندا ایکن قضا باش وئرمکله، سول قولاغیمدان ساغیر اولدوم. والیدئینیم منی دوکتور یانینا آپارماقدانسا، داوا- دوعا ایله خستهلره شفا وئرمک ایدیعاسیندا اولان بیر سئبدین یانینا آپاردیلار. عالیجناب سئید آغا بوتون اون بئش گونو قولاغیما دوعا پوله بیدردی و اوزو دئدیگینه گؤره درمان تۆکوردو. خاطیریمه گلن درمانلاردان بیرى نفتت ایدی! معالیجه زامانی ساعاتی قولاغیمین دیبینده توتاندا هئچ نه ائشیتمه بیدردیم، آما قولاغیما یاپیشدیراندا نه ایسه بیرسس گلمه سینی دیوردوم. سئید آغا دا ایستهدیگینه (نذر- نیازینا) چاتمیش اولوردو! بیرگون سولوم اوسته اوزانمیشدیم، یاستیق ائشیدن قولاغیمین اوستونو اؤرتموشدو. ساعاتی توتوق قولاغیما یاپیشدیراندا، ساعتان گلن سسی حیس انئدیم. قیجیقلائیپ ساعاتی دیشلریم ایله ساخلائیپ، یوخلادیم. سسینی یاخشی ائشیدیردیم. نئچه دؤنه یوخلایاندان سونرا دوغوجاسینا ائشیتمگیمه ایناندیم. قیساجا دئسم، ائشیدن قولاغیمین اوستونو قاپادیدقا، دیشلریمین یاردیمی ایله ساعتین سسینی ائشیده

بیلیمگیمی باشادوشدوم. بو تجرویه‌نین آردینجا سنئید آغادان ال اوزوب، اونو بوراخیق! گونلرین بیرینده، «دیلسیزلر و ساغیرلار» تعلیم وئررکن بو جریان یادیمادوشدو. اونلاری، ساعتی دیشلری ایله توتماقلا یوخلادیم. ساعتین سسینی دویوردولار. بو وئریمی سیناق اوزوندن، اونلار اوچون «سوموک قولالقیق» دوزلمک دوشونجه‌سی بئینیمه دوشدو...» (1)

باغچه‌بان اوز فعالیتلری‌نین دوامیندا، (1943) 1322- جی ایلهده تهراندا، «دیلسیز و ساغیر اوشاق‌لاردان حیمایه جمعیتینی»‌نین تملینی قویموشدو.

### «زبان» (دیل) و «بهار کودکان» (اوشاق‌لارین یازی) درگی‌لری

(1943) 1320- جی ایلهده موتفیق دؤولت‌لرین قوشون‌لاری ایرانی ایشغال ائندیلر. اینسانیت و آزادلیغین قنیمی، رضا خان میرپنجی، په‌لوی لقبی ایله شاه ائدن یادانللی‌لر، اونو تاختدان یئره سالیب اوزدن ایراق سورگونه گوندریلر. نیسی آزادلیق‌لارا مؤیدان آچیلدی. باغچه‌بان یارانان الوئریشلی فورستی اینتیرم‌م‌دن درگی چیخارماغا ال آتدی. (1944) 1323- جی ایلین قیشیندا، تهراندا معلم‌لره مخصوص «زبان» («دیل») دئمک‌دیر و معلم‌لرین دانشان دیلی اولماسینا ایشاره دیر) ادلی آلیق بیر درگینی یابماغا باشلایا بیلدی. دوکتور هشترودی ایله احمد آرام دا یازی‌لارین بیر- یغیشیندا و درگی‌نین یازچیسی کیمی اونا یاردیم ائندیریلر. درگی معلم‌لرین حقلرینی مودافیعه ائندیردی، باغچه‌بان دئیردی «معلم‌چیلیک بیزیم مرامیمیز دیر!» (مذهبیمیز دیر) «زبان» درگیسی آزادلیق جبهه‌سی‌نین اعضاسیندان ایدی. ایجتیماعی مؤوضوع‌لارلا ماراقلانیب اولک‌ن‌نین داخلی و خارجی سیاست‌لرینی آچیق‌لاماغا چالیشیردی. معاریف تشکیلات‌لاری‌نین چاتیشمازلیق‌لارینی آچیق‌جاسینا و کسگین‌لیکله تنقید ائندیردی. معلم‌لری آرخاداشلیغا و البیرلیگه چاغیریردی. اونلاری صینیف اولاراق بیرلشدیرمگه چالیشیردی. درگی بوتون ایالت‌لرده معلم‌لرین سئوگی‌سینی و سایقی‌سینی قازانمیشدی...

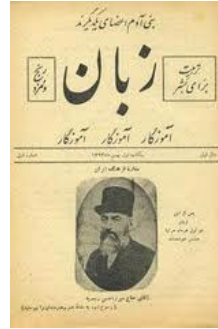
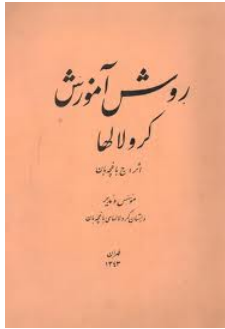
آمریکادا دوکتوراسینی آلمیش معاریف ناظیری‌نین فیکرینجه، باغچه‌بان تحصیلات‌سیز (تحصیلات مدرکی اولمایان)، شاهلیغین ضیدی، کومونیست و توده‌چی‌نین بیررسی ایدی و اصلینده ایرانی دنییل، قاقازلی ماهاجیرلردن ایدی. باغچه‌بان اونون قارشیسیندا اوزون و دیش‌سیندیریجی یازی ایله «زبان» درگیسینده چیخیش ائتمیشدیر:

«... آغای ناظیر! من فیلانکس‌لر کیمی بئرلینده اولمامیشام و پاریدن گلهمیشم، من موسکوا یا گندیب و لوندوندا قایت‌مامیشام، من سیزین تایی‌نیز آمریکا یئمیشی دئیلم.

سیز ناظیر ایکن، من سیزینله بو موجدیله‌نی ساده بیر معلم اولاراق باشلامیشام. آما منیم تعلیمات‌چیلیق مسلکیمده (مذهبیمده) قورخاقلیق و دیز چؤمک دونوکلوک (کافیرلیک) دئمک دیر. من قویون کیمی طولمون، تاپدالانمین و یالانین قارشیسیندا باش اگیب، سوسا بیللم. بئله ائتسم، مندن تعلیم آلانلار دا قویون خویونو منیمسه‌یه‌جکلر. طولمه قارشی موباریزده کیمسه منله یولا دوشوب آياقلاشماسا، اوزوم تک باشما یوللانمالی‌یام. یالینز قالسام بئله، باشقالاری‌نین قاباغا دوشمه‌سینی گوزله‌ییب، سونرا اونلارین آردینا دوشمگی، باجارا بیللم. معلم‌لر یالان و طولمه قارشی گندن دوگوشون اون سیرالاریندا دورمالیدیرلار. گرکمز آیری‌لاری‌نین قاباغا دوشمه‌سینی گوزله‌سینلر، اوزلری یولا دوشمه‌لیدیرلر...» (4-5)

باغچه‌بان، «میرزا حسن رشديه» و جلیل محمد قولیزاده کیمی، جمعیتین ایصلاحی و اینکیشافیندا معاریف و مدنیتین بؤیوک و اونملی رول اویناماسینا اینانیردی. بونا گوره ده معلم‌لرین بوینونا دوشن وظیفه‌نی چوخ اهمیتلی ساییردی. زبان درگیسی‌نین ایلیک سایسی‌نین اوز قابیغینی «وطن دیلی» درسلیگی‌نین مولیفی، ایراندا ایلیک مودرن مکتبیین (مدرسه‌نین) قوروجوسو و ایلیک اوشاق شعرینی‌نین قوشانی میرزه حسن رشديه‌نین شکیلی بزمیشدیر. درگیده رشديه‌نین حیات و فعالیت‌لرینه گوره یئترلی معلومات وئر یلمیشدیر. باغچه‌بان، رشديه‌یه بؤیوک سایقی و حورمت بسله‌ییردی: «... میرزا حسن رشديه منیم باشیمی اوجالیدیب ایلیک دفعه «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبینه بویوروب گلنده، قویدوغو امکلره و چکدیگی آغریلار شاهید اولاراق دئییه بیر مکتوبو منه گؤستردی. بو یازی اوستادین تعلیم وئر دیگی بیر نفر گوزو توتوق (گورمز- کور) شخصین یازسی ایدی... معاریف ناظیرلیگی رشديه‌نین 22 ایلیک امگی‌نین قدرینی بیلمدی و اونا گوزو گورمز (کورلار) مکتبینه آچماغا گوره یاردیم ائتمه‌دی...» «... مرحوم رشديه آپاردیغی موباریزده بیر چوخ چتین‌لیکلر و آراکسم‌لر ایله اوز اوزه گلیمشیدیر، اونا یاپیشماز توهم‌لر ده یاخیلمیشدیر...» (4-5)





(1945) 1324- جو ایلین یازیندا زبان درگیسی نین جنبینه، «بهار کودکان» آدلی اوشاق درگیسینی نشر انتمگه باشلامیشدیر. درگیده، شیفاهی خلق یارادیجیلیغی (فولکلور) سپکی و دیلیندن اولدوقجا یارانلاراق تربیهوی و تنقیدی اثرلر درج اندیردی. باغچهبانین ایجتیماعی باخیش لاری «زبان» درگیسی کیمی بورادا قاباریقجاسینا گۆزه چارپیردی. اؤرنک اوچون «دوهنن بیریری بیر قیران» (شتر یکی یک قرانه) آدلی، فولکلوریک ادبیات سایاغی یازدیغی رسمی تنقیدی حکایهده بنله یازمیش ایدی: «...بیر گون کربلایی روستم عمیه، ایکی اوغلونون رضاشاهین سارایینی تیکمگه بیارلیغا آپاریلماسینی بیلدیردیلر. کربلایی روستم و خوجسته خانیم او گوندن سونرا بیر ده بالالارینین اوزونو گۆره بیلمه‌دیلر. دییده، اوچ ایلدن سونرا، کربلایی عمیه اوغلانلارین وای خبرینی گتیردیلر. شاهین نوکرلری اونلاری شاللاق آلتیندا مو انتمیشدیلر...» (4)

#### «دیلسیزلر و ساغیرلار»ین تحصیل پروقرامی، اوجاغی، معلم بنجرمه کیلاس لاری / کودتا / دوستاق / تورکیه سفری

(1949) 1328- جی ایلده باغچهبانین یازیب حاضر لادیغی «دیلسیزلرین» بنش ایلیک تحصیل دؤورهمسی نین نیظامنامهسی و پروقرامی تصدیق (تصویب) اندیلیمیشدیر. ایکی ایل سونرا (1951) 1330- جو ایلده «دیلسیزلر و ساغیرلار اوجاغی» نی قوروب و ساغیرلارین تعلیمی اوچون معلملر تربیه انتمک کیلاسینی اؤز مکتبینه دایر انده بیلیمیشدیر.

دربارین خیانتی و البیرلیگی ایله آمریکا و اینگیلس دؤولتلرینین (1953) 1332- جی ایلده مورداد آیی نین 28 ده یولا سالدیق لاری چؤرلیشده (کودتا دا) آلتیمیش سکیز یاشلی باغچهبان دا بوتون عایلهسی ایله بیرلیکده توتولوب (2) و بیر سوره خرم آبادین فلک الافلاک قلاسیندا دوستاق اولونموشدور. باغچهبانین اوزونون وورغولادیغینا گۆره او، سیاسی حیزبلرده عوض اولمامیشدیر. (1) \* آنجاق، ایجتیماعی مسالهدره اکتیو اولماسینا گۆره پولیسین نظرینجه گۆز آلتیندا ساخلانمالی آداملاردان ایدی. دنیلنلره گۆره توتولماسی نین سببلریندن بیر ده صلوح جمعیتینه قاتیلماسی اولا بیلردی. او زیناندان قورتاردیقان سونرا یئنه ده مدنی و ایجتیماعی ایشلری نین آردینی توتوموشدور.

تورکیه نین «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبلرینین تجروبه لرله تانیش اولماق اوچون (1958) 1337- جی ایلده تورکیه سفینه چیخمیشدیر. گؤروشدن سونرا، «دیلسیزلر و ساغیرلار» اوچون معلملر تربیه انتمه کورس لاری نین آردینی توتماق ضرورتینی دها آرتیقراق حیس اندیب و ایشین دالیسینی یئنین توتوموشدور.

#### سون دؤنملر

عؤمرونون سون ایل لرینده، (1964) 1343- جو ایلده معلملر اوچون «دیلسیزلر و ساغیرلار» تعلیم وئرمک منئودو» (روش آموزش کرو لالها) و ساغیرلار اوچون «حساب» کیتابینی (کتاب حساب)، یازمیش، ایجتیماع خادیملرینین و یاخشی آداملارین خیدمتلرینه سایقی گؤستریمک اوچون «سلام جمعیتی» (گر امیداشت یا جمعیت سلام) آدلی درنگی قورموشدور.

جبارباغچهبان صلوح سنور، آز ادیخواه و هومانیتست بیر اینسان ایدی. عؤمرونون سونونداک اوشاق لار، دیلسیزلر و ساغیرلارین تعلیم- تربیهسی و ساغلاملیغی اوغروندا یورولمادان موباریزه انتمیشدیر. او دئیردی: «منیم مکتبیمین قاپیسی هنج وخت یوخسول اوشاق لارین اوزونه باغلانمایا قادیر. اوشاق لارین مالی دوروم لاری، ملیت و ایرق لاری، دین و مذهب لاری، منیم مکتبیمه داخیل اولوب- اولمالارینا هنج زامان مانع توره تمهیبیب- توره تمهیه جکدیر. مکتبیمده تحصیل آلمانین یالنیز شرطی، اوشاغین ساغیرلیغی (کارلیغی) و اوندان ایرملی گلن دیلسیزلیگی دیر (لاللیغی)...» (4)



### جبار عسگرزاده باغچه‌بانین بدیعی یارادجیلیغی

باغچه‌بان، ایجتیماعی چالیشمالاری ایله یاناشی، ماعاریف و مدنیت (ادبیات، اینجه صنعت و تئاتر) ساحلرینده ده فعالیتلرینه دوام ائتدیرمیش، ایراندا اوشاق ادبیاتی‌نین ایلك مولیفی، ناشیری و رسامی اولوبدور. او، اوشاق‌لارین پسیکولوژیک عالمینی دریندن تانیبیردی. اونلارین گوزو ایله دونیانی سنیر اندیپ و آغیر یونگول انتمگی باجاریردی. اوشاق‌لارین باشا دوشه‌بیلجهگی دیلده یازیب یاراتماق اونون قباریق خصوصیتلریندن بیرید. اونون چوخ جهتلی یارادجیلیغی- پداقوژی، شعر، اینجه‌صنعت، موسیقی، مدنیت و صحیه ایله باغلی ایدی.

تورک، فارس و روس دیل‌لرینی بیلیردی و اثرلرینی تورکجه و فارسجا یازمیشدیر. یازی‌لارینی و لیریک شعرلرینی «ج. عسگرزاده»، «عاجز»، «باغچه‌بان» آدلاری ایله، ساتیریک شعرلرینی ایسه «محکمه پیشیگی»، «نوختاسیز»، «لئیلگین یووادیبی‌سی»، «موللا هارای» «آناش قورباغا»، «قورباغا»، «حاجی لئیلک»، «مقلد»، «لک لک» و س. تاخما آدلار ایله چاپ ائتدیریبیدیر. (10-12)

«اونون تئاتر، شعر و اوشاق ناغیل و حکایه‌لری موضوع‌لاریندا 9 جیلد فارسجا اثری چاپ اولونموشدور. پداقوژی، دیلسیزلر و ساغیرلارین یازیب- اوخوماسی و تعلیم- تربیه‌سینه دایر ایسه 13 اثری نشر ائدیلمیشدیر. « (2) او جومله‌دن دیر: «آدمی اصیل»، «اسرار تعلیم و تربیت»، «الفبای آسان»، «الفبای باغچه‌بان»، «روش آموزش کر و لاله‌ها»، «زندگانی کودکانه»، «من هم در دنیا آرزو دارم»، «زندگی نامه جبار باغچه‌بان» و سایر... (1970) 1349- جو ایله «دوینا اوشاق کیتاب‌لاری شوراسی»، باغچه‌بانین اوشاق‌لارا یازدیغی «بابا برفی» آدلی کیتابینی «اوشاق کیتاب‌لاری‌نین ان یاخشی‌سی» کیمی سئچمیشدیر. (1958) 1337 - جی ایله باسیلان «باغچه‌بانین روباعی‌لری» (رباعیات باغچه‌بان) اونون حیات فلسفه‌سی و دوشونجه طرزینی ایفاده ائدیر. «دوغرو اینسان» (آدمی اصیل) آدلی اثرینده، خلقین اوغروندا سوگی ایله قویولان امگی، آداملیغین اولچوسو سانمیش، اینسانا یارایان امک اولاراق، دگرلندیرمیشدیر. او دئییردی جمعیت، اوز خادیم‌لری‌نین، مدنیت قولوقچولاری‌نین و یاخشی آدم‌لارین امک‌لری‌نین قدرینی اونلارین ساغلیقلاریندا بیلمله‌یدیر و اونلار دورارکن آغیر لامالی‌دیرلار.

«... باغچه بان آذربایجانا و آنا دیلینه اؤرکدن وورغون ایدی. الینه دوشن فورصتده سوگی‌سینی گؤسترر ایمیش. « (8) عؤمرو بویوجا، پهلو‌لرین دیکتاتورلوغو آلتیندا آذربایجان تورکجه‌سینده یازدیغی اثرلرینی، بونا شاهد چکمک اولار. ثمینه خانیم «شرق» درگیسی ایله دانیشیغیندا موخیرین «آتا- آناسی‌نین فارس دیلی اولوب- اولمامالاری و یاخود فارسجانی قافقازدا اؤگرتمه‌لری» سوالینا جاواب وئررکن بئله وورغولایبیدیر: «بوخ، اونلار همیشه بیر- بیرلریله تورکجه دانیشاردیلار. آنجاق آنام ایستانبولون آیا صوفیا مجیدینده، آتام ایسه موللاخاندا بیر قدر یازیلی (ادبی) فارسجانی و قوران اوخوماغی اؤگرنمیشدیلر. آما فارسجا دانیشماز دیلار. گئرچکدن فارسجا دانیشا بیلمله‌ری ایرانا کؤچوب شیرازا گئتدیکلریندن سونرا نیندیر...» (2) او دؤورون ژورنالیستلریندن بیر، باغچه‌بانین آذربایجان نهضتی حقیقنده جوشغونلوقلا چیخیش انتمه‌سینی نقل ائدییدیر. \*\*\*

اونون، (1953) 1332- جی ایلین کودتاسی‌نین آردینجا گلن آغیر و بوغونتولو ایل‌لرده، قوجالیق بیلمه‌دن «حیدر بابا» آدیله قورولموش میلی- مدنی درنکده چالیشماسی، میلی- مدنی وارلیغیمیزا و آنا دیلیمیزه بسله‌دیگی سوگی‌نین درینلیگینی گؤستریر. دوکتور سلام اوللاه جاوید «دوستلار گوروشو» آدلی کیتابیندا درنگین فعالیتلریندن یازاراق چوخ حورمتله باغچه‌بانین آدینی چکییدیر. اونون حیاتی‌ندان و چالیشمالاریندن بیجگام اولاراق دانیشیب و حیدر بابا پونماسینا یازدیغی نظیره‌نی کیتابیندا وئریدیر. (6)

دوکتور فرزانه‌نین فیکرینجه \*\*\* «... بو او جاعین او گونکو آغیر و تهلوکهلی شرایطده ایشه باشلاماسی‌نین، بوتون چتین‌لیکلر و اوغور سوزلوق‌لارلا برابر، میلی- مدنی وارلیغیمیزدا درین و اونودولماز ایزی و تاثیرلی اولموشدور... درنکده ایشتیراک ائندلرین اساس وظیفه‌سی، ... گنت- گنده داها دا گننیش‌لنمیش و بیر سیرا دیلچیلیک، فولکلور آرشدیرمالاری و نظم- نثر اثرلری‌نین اورتایا چیخماسینا یول اچمیشدیر...» (7)

باغچهبان گنجلیگینه «موللا نصرالدین» مجموعەسی نین آردیجیل امکداهی اولموشدور. اوستهلک، قافازدا چیخان تورکجه درگی و مجموعهلرده، او جوملەن تیفلیسده، باکیدا، ایرواندا نشر اولونان «تارتان-پارتان»، «زنبور»، «کلنیت»، «مزملی»، «بابای-امیر»، «بهلول»، «رنجبر»، «زنگی»، «قیزیل شفق» کیمی درگی و قزنتلرده ساتیریک شعرلر و کسکین پوبلیسیستیک (ایجتیماعی-سیاسی یازی) مقالهلرله چیخیش ائتمیشدیر. ایرواندا «لک لک» درگی سین یایمیشدیر. (10-12)

تورکجه اثرلری 12 جیلدیر. (2) او جوملەن دیر «قیزیللی یابراق»، «بایرامچیلیق»، «خور خور»، «اثرکک خالاقیزی یا گول صنم»، «فداکار معلیم»، «جهانگیرلیک نمایشی یا خود تیمورلنگ، بیر پرده وحشتلی فاجعه (تاماشا)»، «شیخ شامل نهضتیندن (تاماشا)»، «پروانەنین کتابی»، شهریارین «حیدربابا» اثرینه نظیره و «آذری خیام» آدی ایله نشر ائتدیگی خیامین روباعی لری نین تورکجه ترجمەسی... (باخ: اؤرنکلر)



### سون آن لاریندا

میرزه جبار عسگرزاده باغچهبان (1966) 1345-جی ایلین آذر آیین 4-ده، تهراندا یاشارکن وفات ائتمیشدیر. اونون مزاری «شهر ری» ده ابن بابویه مزارلیغیندادیر. اونون آدی همیشه خلقیمیزین بویوک هومانیست و پداقوق اوغلو کیمی سونسوز حورمتله یاد ائدیلهجکدیر! او، عؤمور بویو دیلسیزلرین دیل آچماسینا چالیشمیش دیسا دا، اؤزو دونیادان دیلی باغلی گنتمیشدیر.

باغچهبانین بویوک اوغلو، گؤرکملی موسیقیچی و اینجه صنعت خادیمی ثمین باغچهبان، آتاسی نین حیاتی نین سونکو آن لارینی آتاسی حقیقده یازدیگی «چهره هائی از پدرم» آدلی بدیعی اثرینده بئلهجهسینه وصف ائدییدیر:

«آذر آیین بئشینجی گونو ایدی. ثمین و پروانه گنجهنی خسته خانادا آتامین باشی اوسته کئچیرمیشدیلر. گون اورتادان سونرا من اولین ایله خسته خانایا گلدیکده اونلار ائوه قایتدیلا. ... اولین یاتاغین قیراغیندا اوتوروب آتامین الیندن توتوب و تومار لایاراق سوروشدو: «بابا، ایسته بیر سینیز سیزه تورکجه بیر ماهنی اوخویام؟» آتام لاپدان اوزونه گلدی. سانجینی اونوتموشدو. وار گوجونو بیغاراق دیقتله قولاق آسیردی. آغریدان و جوشغونلوقدان تیرهین بیر سسله دئدی: «اوخو اولین... اوخو... اوخو...»

اولین باشینی اونون باشینا یاخینلاشدیراراق آتامین انشیده بیلهجگی ان سونونجو ماهنی نین ان سونونجو سؤزلرینی، موسیقی یارادیجیلیغی نین ان سونونجو زیل- بملرینی اونون قولاق لارینا آختیدی.

اود، یاخیلار،  
یانقی سینی قازان بیلر.  
بولبولون چکدیگین  
گول نه بیلیر،  
خران بیلر.  
خسته بیلیر، گنجهلری نهلر چکر.  
لئیلا! بو آغرینی، یازان بیلر!

ماهنی قورتاردیقدا آتام دیکسینیب یوخودان آبیلا ن لار کیمی، اوزونو اله آلیب شعرین سون سطرلرینه اعتبارینی بیلدیردی. سانجیدان سسی تیرته میبردی. سؤزونو دنمگه تلسیردی: جانیم، اولین، اولین... «یازان بیلر!» یانلیشدیر، کیمسه بو آغرینی منیم آدمیا یازما ییبدیر. «چکن بیلر!» دوزگوندور. ماهنی نین سونکو سطرلرینی بئله اوخومالیسان:

خسته بیلیر گنجهلری نهلر چکر.  
لئیلا! بو آغرینی، چکن بیلر!

ایکیندی چاگی ثمینہ ایله پروانه گلدیلر. اولین ایله من ائوه قاییتدیق. تلیفون زنگ چالاندا، ائوه ترمجه یئیشیمشیدیک. قولاقلیغی گۆتورن کیمی باجیمین سسینی تانیدیم، آنجاق سسی دگیشمیشدی. توتغون ایدی... یاغورلو ایدی... آتام اولموشدو». (3)

یازینی حاضیر لایان: ممی (محمدرضا) الار دبیلی

## قئیدلر:

**باغچهبان گیل:** جبار (عسگرزاده) باغچهبان و حیات یولداشی صفیه خانیم میر بابائی، ثمینہ و پروانه خانیم (قیزلاری)، ثمین (اوغلو)، اولین خانیم (ثمین بگین حیات یولداشی)

**\*- میرزا قافار خان زونوزی (سیاهپوش):** حاج حسن اوغلو میرزا قافار خان زونوزی ادلیم مشروطه اینقیلابچیس، (1300 هجری قمری ایلینده) زونوزدا آنادان اولوبدور. ایراندا بوغونتو و ایشیزلیک اوزوندن آرازین او تایننا کؤچوب، مشروطه حرکاتی باشلادیقدا گنری قاییتمیشدیر. او حیدر عمو اوغونون قیزغین طرفدارلاریندان ایدی. حیدرخان ایراندان چیخاندان سونرا قارا گنیردی، بونا گؤره سیاهپوش آدلانمیشدیر.

قافارخان بؤیوک ناطیق، یازچی و شاعیر ایدی. چاغداش لاری (او جوملهدن باغچهبان) اونون قورخماز و جوشغون بیر اینقیلابچی اولماسی حقیقده حکایتلر انتمیشلر. (باخ: **اؤرنکلر**) کسروی نین یازدیغینا گؤره (اون سککیز ایل آذربایجان تاریخی) 1286-جی ایلده تبریزده مقصودیه محلهسی نین منیدان مچیدینده اتابک اعظمی اولدورن تبریزی عباس آغا صرافین یاسینی بیغیشدیراندا چیخیش اندیب و آشاغیداکى شعری اوخوماقلا خلقی جوشدورموشدور:

آرخاداش لار، هارای سالین، جوشه گل سین کاینات  
تا جهانہ ثابت اولسون، بیزدمکی عزم و ثبات  
ذلتہ عمدہ مرجح دیر شرفلی بیر مامت  
ملته لازم دگیلدیر، بیله افسرده حیات  
ظلم و استبداد دوری درد و یأس ایامی دیر  
آرخاداش لار، قان تۆکون، قان تۆکمگین ایامی دیر

اولومدن جان قورتاریب بیر سوره عثمانلی یا کؤچموشدور. ایستانبولدا نوروللا خان یئکانی ایله بیرگه چالیشمیشلار. ایرانا دوندوکدن سونرا ژاندارم صاحب منصبی اولاراق ایشله بیرمیش. 1298-جی ایلده ماژور اولارکن آذربایجاندا ایکینجی یئنی اوصول اوزره قورولان مکتبی تعصوبکارلارین قارشیدورمالارینا باخمایارق زونوز شهرینده آچمیشدیر.

کسروی یازیر: ... سردار معتضد (آذربایجان والیسی نین مووقت اولاراق جانشینی و قوشون باشچیسی) سربازلارین گنیملری و ایللیق لاریندان او غورلا بیرمیش، اونلارین سایسی اولدو غوندان چوخ گؤستر مکله آرتیق قالان چورک پوللارینی دا اوزونه گؤتورورموش... ایشین اوستو آچیلیمشدی سا دا، چکیمیردی. سربازلارین چیلپاق و آج یالواج دولانمالارینی، اوزونه گنیرمیردی. مشروطه (حرکاتی) باشلانقجی نین ادلیم دؤگوشچوسو و یاخشى ناطیق، اوردو ماژورو، زونوزلو میرزا قافارخان (1919) 1298-جی ایلده سربازخانایا گؤروشه گلیر. سربازلار اونون قاباغینی کسب، آج و اگنی یالین اولمالاریندان گیلنی لیرلر. قافارخان بیر سؤز دنمهدن سربازخانانین اورتاسیندا هوندور بیر یئزین اوستونه چیخیر. سانکی قبریستانلیغا گیرمیشدی، او جاس ایله «اللهم اغفر للمومنین والمومنات» دعاسینی اوخویور. سونرا اوزونو دؤورسینه بیغیشمیش سربازلارا دوتوب دئییر: سوروشاچ سینیز، بوراسی قبریستانلیق دیرمی؟! بعلی بورا قبریستانلیق دیر، سیزلر ده اونون اولولری سینیز. دئییر سینیز گنیمینیز یوخدور، اولویه گنیم نه گرک؟! باشماغینیز یوخدور، اولویه باشماق نه گرک؟! سیزلر اولمه میش سینیزمی؟! پولونوزو بیین، سیزلری چیلپاق ساخلیان یالقیزین بیر یسی دئییلدیرمی؟! دیری اولسایدینیز، دوتوب سورویه- سوریه گنیریب حقیقیزی اوندان آلا دینیز! سربازلار، بوسؤزلرین اثرینده سردار معضدین ائوینه ساری اوز قویدولار، حسابدارى مرآت السلطنه ایله بیرلیکده چوخ ذلیل حالیندا گنیریب سربازخانادا ساخلا دیلار... بو هونگامه نین ایچینده، قافارخان گؤندن سردار انتصار اوزونو یئتیریب اونلاری دیله توتور، معتضد ایله مرآت السلطنه نین ایشلرینه یئتشمگه سؤز وئریر، اوچ گون ایچینده سربازلارین یوبانمیش جیرملرینی وئریمگه و ایللیق لارینی اؤدمگه بویون اولور. بئله لیکه ده قویموش فیرتینانی یاتیردیر...

آرتیق، 1299-جی ایلده انگلیس ال آلتی لاری نین کودتاسی حیاتا کنجیمیشدی و رضاخان حؤکومتی فورمالاشماغا باشلامیشدی و بئله داورانیشلار و اینقیلابی ایشلره یئر یوخ ایدی. بو زمانلار قافارخان ژاندارم ماژورلوغوندان (سرهنگ) چیخاریلیب، تهراندا بیله چیلک ایله یاشاییردی. او ایری خط ایله دوکانین کتبه سینده یازدیرمیشدی:

«دوین سرهنگی، بوگونکو پینهچی، میرزا قافار زونوزی» (سرهنگ دیروزی، پینهعوز امروزی، میرزا غفار زونوزی). بونو رضاخانا چوغول لاییرلار. او قافارخان ایله دانیشاندان سونرا، اوزده اونو ایشدن چیخاران لاری توپار لاییب یئنیدن ایشه گؤتورولور. باشقا روایته گؤره درجه سیندی آزالدی و اوندان ایستعیر کی دینمز سؤیله مز ساغیر کیمی باشینی سالسین اؤز ایشینه و ایری ایشلره قاتیلما سین. 1313-جو ایله میرزا قافارخان سس-سیز- سووسوز مشکوک بیر حالدا زهر لیب محو اندیلیر. (صمد سرداری نیا: کتاب «مشاهیر آذربایجان»)

**\*- میرزا نوروللا خان ینکانی**- نوراللا خان ینکانی 1258- (1879) ایلده مرندين ینکانات بؤلگونده آنادان اولموشدور. گنجلیگینده ینرلی فودال لارین الیندن و ایش دالیجا او تایا کنجمیشدیر. اورادا اولارکن ز اوودلاردا و معدن لرده ایشله بیرمیش. 1900- جو ایلده نریمان نریمانوفون یاردیمی ایله قورولان «ایجتیماعیون عامیون کومیتەسی»نین مرکزی کادری کیمی چالیشمیشدیر. اینقیلابی حرکتین گونلنمەسی ایله تبریزه گلیب علی مسیو و شئیخ محمد خیابانی ایله گوروشوب دانیشدیقدان سونرا، باشقا اکتیورلرله بیرلیکده، (سونرالار «غنیبی مرکز» ادیله تانیلمیشدیر)، تبریزین «ایجتیماعیون عامیون» حیزبی نین تمیلینی قویموشدولار. مشروطه حرکتیندا فدایی باشچیسی کیمی ستارخانین سیلاحداش لاری سیراسیندا دوگوشموشدور. شئیخ محمد خیابانی باشچیلیق ائدن آزادیستان حرکتیندا فعالجاسینا ایشتیراک ائتمیشدیر. ینکانی، حرکتی باشچیلیق ائدن کادرلارین ایچریسینده یوخسول لارین تمثیلچیسی ایدی. خیابانی اولدورلندن سونرا حبسه آلییدیر. بیر عیده قاباقجیل آدم لارین یاردیمی ایله دوستاقدان قورتاریب. خوراسانا گندیب و اورادا «ملی کومیتە» یارلییدیر. کورنئل محمد تقی خان پسیان باشچیلیق ائتدیگی عوصیاندا ینکانی ده ایشتیراک ائتمیش اولور. عوصیان یاتیریلاندا سونرا آذربایجانا- یاشادیگی کنده قایتمیشدیر. تبریزده لاهوتی باشلادان حرکتا قوشولوب و یننیدن حبسه آلینیر. اوزون مودت زبنداندا ساخلادیقدان سونرا ینکاناتدان باشقا بیر بئره گنتمەمک تعهدی آلیب و اورادا نظارت آلتیندا ساخلانیلیر. کننده اولدوغو زمان مکتب اچماق و کندلیلر آراسیندا آزادلیق افکارینی تبلیغ ائتمکله موباریزه سینده دوام ائتدیریردی.

1320- جی ایلدن مرنه، خوی و سلماس بؤلگه لرینده توده حزبی نین تشکیلات لارینی یارادیب و بیرینجی آذربایجان ایالتی کونفرانسی نین جلسە سینی اچیدیر.

1324- جو ایلده آذربایجان دموکرات فیرقه سی یاراناندان سونرا آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین بیرینجی قورولتایینا نوماینده، مرکزی تفتیش کومیسسیونونا عضو، ملی کونفرمین نوماینده سی و ملی موسیس لر هنیاتی نین عضوو سنجیلدی. ملی حؤکومتین تدبیرلری و هابنله ینکانی نین تدبیرلری نتیجە سینده خوی شهرینه لوله کنتشلیک اندیلیب سوچکیلدی، بئتیتم اوشاق لار اوچون تربیه انوی تشکیل ائندیلدی و شهرده یننی مکتبلر اچیلدی...

ملی مجلسین تشکیلی زامانی آذربایجان ملی مجلسینه نوماینده سنجیمیشدیر. داخیله ناظرلیگی نین موعاونی و ملی حؤکومتین قراری ایله اورومی شهرینده نظمیہ ریسی و وظیفه لرینده ایشله میشدیر. مرکزی دوولت آذربایجانا قوشون ینریدیب و اورانی ایشغال ائندن سونرا، محمدرضا شاهین جزا دستملری قوجامان اینقیلابچی یا دیوان دوتوب اولمازین ایشکنجه لر وئرمیشلر. ینکانینی دار آغاجی نین آلتینا گئیررکن اونون دابان لارینا وورولموش میخ لارین ینریندن هله ده قان آخیردی.

سلام اولسون نوراللا خان سرهنکه  
سیغال وئردی اوز آتیینان، توفنکه  
وطن صحنه سینده او گیردی جنکه  
ایگیلر ینری سن، سن قالداغی (اورمیله آشیق علی عابدینی)

ستارخان ائیلهدی فندی  
سرکرده لرین ایچینده  
نوراللا خان دوغرادی فندی  
یاشاسین حافظ فندی (خلق قوشمالاریندان)  
(آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین نشری: آزادلیق یولونون موباریزلری / عبدالحسین ناهیدی آذر: سه مبارز مشروطه)

**\*- ابولقاسم فیوضات**- 1267- جی ایلده تبریزده آنادان اولوبدو. گنج یاشلاریندان معلیم چلیبگه باشلایبیدیر. «تجدد» قزنتی نین یازچی سی و بیر سوره مودیری ایدی. آزادیستان حرکتیندا فعالجاسینا ایشتیراک ائیدیدیر. ابولقاسم فیوضات دا ینکانی و محمد تقی رفعت کیمی خیابانی نین باشچیلیغی آلتیندا قورولان (20 نفره یاخین) رهبرلیک هنیاتینده ایشتیراک ائیدردی و معاریف ریسی ایشله بیردی. خیابانی اولدورولوب و حرکات تاپداناندان سونرا، باشچی کادر و خیابانی نین مشاوری اولماسینا باخمایاراق نهضت حقیقده سوسان آدم لاردان بیرری اولموشدور. سونرالار. تبریزین معاریف ایداره سی نین ریسی اولوبدور و تبریزده ایلك پنشه مکتبی نین اساسینی نجارلیق و نقاشلیق کیلاسی دایر ائتمکله قویوبدور. شیرازین معاریف ریسی اولارکن باغچه بانین یاردیمی ایله شیرازین اوشاق باغچاسینی قورموشدور. (عبدالحسین ناهیدی آذر: جنبش آزادیستان)

**\*\* (1948) 1327-** جی ایلین بهمن آی نین 15 ده شاهین جانینا قصد ائندیلندن سونرا، مدعی العمومون ایستگینه گوره شوبه لندیکلری آدم لار ایچریسینده باغچه بان دا، توتولموشدور. (کتاب «یادداشتهای قاسم غنی» جلد 3)

**\*\* «سیر کمونیزم در ایران»** ادلی کیتابدا بنله بیر قئید وار: 1321- ده تهراندا، حزب توده نین بیرینجی ایالتی کونفرانسیندا ایشتیراک ائتمیش غنیر حزبی لردن بیرری ده جبار باغچه بان ایدی... او اوز چیخیشیندا روسیه یه (شوروی یه) شیدتله توخوندوغونا گوره اوراداکی لارین اعتبارینا سبب اولدو... (ص. 228-231)

**\*\*\*- آذربایجان نهضتی**- جعفر مهدی نیا اوز کیتابیندا ژورنالیست کریم روشنیان دان بنله نقل ائیدیدیر: (1323- دن سونراکی ایل لرده)... جمعیت لردن بیرری «آذربایجانین وضعیتی، و آذربایجانلی لارین ایستکلری نین ینرینه بئتی ریلمه سینی دوولندن تقاضا ائتمک» مؤوضوعوندا قزنتچی لری موداکیره ائتمکجه چاغیرمیشدیر. دریا قزنتی نین مودیری ارسنجانی گنده یلمه یه جک ایدی من اونون کارتی ایله جمعیتین ینرینه (فرهنگ خیابانیندا) گئتدیم. ... دوکتر مصدق، ذکاالدوله غفاری و شیخ حسین لنگرانی و بیر چوخ تانیلمیش آدم لاردان بو ایجلاسا گلیمشیدیلر... جبار باغچه بان و بیر نچه نفر باشقا آذربایجانلی ژورنالیست لردن چوخ خوشغونلوقلا چیخیش ائتدیلر. اونلارین سوزلریندن، آذربایجان نهضتی ایله مووافق اولدوقلاری آنلاشیلیردی... (زندگی سیاسی رزم آرا. نگارش و تالیف جعفر مهدی نیا تهران 1363)

**\*\*\* \* ... شهریارین «حیدر بابا» اثری نین چاپدان چیخماسی** بیر ایل اولار اولماز تهراندا بیر قروپ آذربایجان آیدین لاری طرفیندن «حیدر بابا درنگی» آدیندا بیر ادبی- مدنی اوجاق یارانندی. معاریف و ادبیات خادیم لری نین قوجامان معاریفچی «دیلسیزلر و ساغیرلار» مکتبی نین بانسی میرزا جبار باغچه بان (عسگرزاده) دوکتر سلام اوللاه جاوید، بولود قاراچورلو سهند، دوکتر علی آذری، دوکتر حسینقلی کاتبی، گنجعلی صباحی و من ده درنکه ایشتیراک ائیدردیک. سونرالار علی تبریزی، ساوالان و باشقالاری دا قوشولولار... نچه ایل سونرا «یادی از حیدر بابا» کیتابی نشر ائندیلدی. «بویوک ملی شاعیر و ایجتیماعی خادیم اعتیاد ناطق ده درنگین چوخ جیدی و یورولماز دوامچیلاریندان بیرری ایدی.» (7)

«... (1963) 1342- جی ایلده دستور زبان (دیل بیلگیسی) کیتابیمی تیریزین شمس یابین لاری چاپ ائتدی. کیتابین بیر نئچه جیلدینی ایضالاییب درنگین عوضولرینه توحفه آپاریدیم. درنگین آغ ساققالی میرزا جبار باغچهبان آباغا قالخیب جیبینده اولان پول لاری میزین اوستونه بوشالیدیباشقا اعضادان دا بئله انتملرینی ایستدی. من ده الیمی جیبیمه اوزالداندا الیمدن یاپیشیب قویمادی و دئدی: خاهش انلیرم بو پول لاری کیتابین چاپ انتمهسی مخریجینه یاردیم کیمی گوتور... من الینی اوپوب قبول انتمهیم». (7) بو زمان قوجامان جبار باغچهبان یئتمیش سککیز یاشلی بیر دونیا گورموش کیشی ایدی.

## میرزه جبار (عسگرزاده) باغچهبان حقینده دگرلی قاینق لار، فایدالی باغلانتی لار:

(یازی نین حاضرلاماسیندا و هابئله اورنکلرین بیغماسیندا، آشاغیدا وئرین قاینق لار اساسیندا ترتیب ائدیلیمیش وئب صحیفه لریندن یا بیلاواسیطه قایناغین اوزوندن ایستیفاده اولونوبدور.)

1- «زندگینامه جبار باغچهبان به قلم خودش» (نشر سپهر، 1356، 191 صفحه)

رنداگته اولونموش یئنی نشری: «روشنگر تاریکی ها»- (1389)- کیتابیندا، «خود نوشت های (یاد نوشته های) جبار باغچهبان» باشلیغی آلتیندا

2- ثمین باغچهبانین «دایره المعارف اسلامی» کیتابیندا جبار باغچهبان حقینده یازدیغی مقاله / گفتگو با روزنامه شرق / گفتگو با روزنامه اعتماد

<http://www.yadegar.ir/wwwroot5/order3.asp?o2=539>

[http://www.danulduzu.20m.com/7ciSayi/YQ\\_Cabbarbaxchaban.htm](http://www.danulduzu.20m.com/7ciSayi/YQ_Cabbarbaxchaban.htm)

<http://www.magiran.com/npview.asp?ID=2514066>

<http://etemadnewspaper.ir/Released/91-03-16/279.htm>

3- ثمین باغچهبان: کتاب «چهره هایی از پدرم»

4- بیوگرافی جبار باغچهبان- جمعیت ناشنوايان ايران

<http://www.idsf.ir/1389-01-23-04-27-59.html?showall=1>

<http://www.idsf.ir/1389-01-23-04-27-32.html?showall=1>

<http://deafedu.blogfa.com/post-62.aspx>

5- مجله زبان – تهران 1323 (1944)

6- سلام اوللاه جاوید: «دوستلار گوروشو»، ادبیات اوجاغی- 1359

<http://ishiq.net/wp-content/uploads/cavid-dostlar-gorushu.pdf>

7 - محمد علی فرزانه: «گذشت زمان» کتاب خاطرات / حیدر بابائین ایزی ایله- وارلیق ژورنالی 1371- پاییز / میر مهدی اعتماد- وارلیق ژورنالی  
یای 1375

[http://pensouthazerbaijan.info/images/PDFs/ustad\\_farzaneh\\_xatirat.pdf](http://pensouthazerbaijan.info/images/PDFs/ustad_farzaneh_xatirat.pdf)

<http://www.turuz.info/Her-qapidan/242-Ustad-Farzanehin-Xatiralari>

8- تیمور پیر هاشمی: باغچهبان، وارلیق ژورنالی، 1358- جی ایل، دئی آیی، 9 - جو ساییسی

9- میرزه ابراهیموف: جنوبی آذربایجان ادبیاتی آنتولوگیاسی- ایکینجی جیلد- علم نشریاتی، باکی 1983

9- Мирзэ Ибраһимов: Чэну́би Азэрбајчан Эдэбијјаты Антологіјасы, 2-чи чилд Елм нэширјјаты 1983

10- زاهد اکبروف: جبار باغچهبانین سنجیلیمیش اثرلری- باکی، یازیچی 1991

10- Cabbar Bağçaban. [Seçilmiş əsərləri](#) şeirlər / Tərtibçi və ön söz. Z.Əkbərov.- Bakı. Yazıçı, 1991.

11- ذین الدین محرموف: ایرواندا مکتبدارلیق و معاریفچیلیک. باکی 2010

11- Ziyəddin Məhərrəmov: İrəvanda Məktəbdarlıq və Maarifçilik

[http://www.anl.az/el/m/mz\\_im&m.pdf](http://www.anl.az/el/m/mz_im&m.pdf)

12- لک لک (لئیلک) ژورنالی- لاتین الیفباسیندا یئنی نشری:

12- Ləklək (Leylək) jurnalı- latin əlifbasında yeni nəşri:

<http://elibrary.bsu.az/kitablar/919.pdf> :

13- [http://www.iravan.info/irevan\\_ziyalilari/](http://www.iravan.info/irevan_ziyalilari/)

14- başqa bađlantılar və yazılardan:

[http://www.handicapcenter.com/?page\\_id=788](http://www.handicapcenter.com/?page_id=788)

[http://az.wikipedia.org/wiki/Cabbar\\_%C6%8Fsg%C9%99rzad%C9%99](http://az.wikipedia.org/wiki/Cabbar_%C6%8Fsg%C9%99rzad%C9%99)

<http://amirchrehgosha.blogfa.com/post-40.aspx>

<http://forum.patoghu.com/thread34812.html>

<http://www.jazirehdanesh.com/find-19.562.756.fa.html>

<http://www.shahidi.blogfa.com/post-4.aspx>

<http://www.shahidi.blogfa.com/post-10.aspx>

<http://elchinkitab.blogfa.com/post-30.aspx>